

SİDE MÜZESİ'NDE BULUNAN ANTİK DÖNEME AİT TAŞ ESERLERİN KORUMA ONARIM ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ

Ömer Tayfur ÖZTÜRK* - Ahmet TÜRE**

*Dr. Öğrt. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, ozt1983(at)gmail.com

**Dr. Öğrt. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, a_ture(at)hotmail.com

ÖZ

Anahtar kelimeler:
side müzesi, antik
dönem, taş eserler,
koruma onarım

Bu çalışmada; 1960 yıllarında Antalya ili, Side antik kenti bölgesinde bulunan, Roma Dönemine ait, çoğunluğu mermer olan ve Side Müzesi koleksiyonlarında bulunan eserlerin 2004 yılına kadar geçirmiş oldukları koruma onarım süreci incelenmiştir. Daha sonra, Alman Heykeltıraş Dietmar Friese'in Side Müzesi ile olan anlaşması sonucu Müze bünyesinde kurduğu restorasyon atölyesinde restore ettiği 79 eserin bugünkü durumlarına dair görsel analizler yapılmıştır. Daha sonraki bölümde, incelenen eserlerin bulundukları ve restore edildikleri Side Müzesi ile Side Antik kenti hakkında bilgilere yer verilmiştir. Son olarak ise, Dietmar Friese tarafından 2004-2006 yılları arasında Müze bünyesinde eserlere yapılan müdahaleler ve müdahale sonrası durumları incelenmiştir.

EXAMINATION OF CONSERVATION AND REPAIR WORKS OF THE STONE ARTIFACTS OF THE ANCIENT PERIOD LOCATED IN THE SIDE MUSEUM

ABSTRACT

Keywords:
side museum,
antique period, stone
works, protection
repair

In this study, the maintenance and renovation processes made until 2004 for the artifacts which are found in the Side ancient city, Antalya in 1960, mainly the marble pieces from the Roman period, and now in the collections of the Side Museum were examined. Then, the visual analyses of the current situations of 79 artifacts which were repaired by the German sculptor Dietmar Friese in the restoration studio located in the Side Museum based on an agreement with the museum were made. Later chapter, information regarding the Side Museum, where the artifacts are restored and located, and the ancient city of Side, where the artifacts were discovered, was given. Finally, the intervention works made for the museum artifacts by Dietmar Friese between 2004 and 2006 were examined. The post-intervention condition of the artifacts was examined, their virtual analysis was made.

Giriş

Restorasyon, sanatsal değeri olan bir eseri, tarihi belge, kültür ve sanat objesi olarak ömrünü uzatmak amacıyla yapılan bilimsel ve teknik müdahalelerin toplamıdır. Müze envanterine girmiş veya girme durumu olan eserler için restorasyon yapmak veya yaptırmak başta idari sorumluların, eseri kazı yaparak topraktan veya denizden çıkarıp bulan arkeologların ve müzecilerin görevidir. Kültür varlıklarının uzun yıllarca toprak altında kalmalarından dolayı birtakım tahribatlar ve deformasyonlar oluşmaktadır. Basit yöntemlerle bile giderilebilecek hasarlar, ihmaller neticesinde artarak ilerlemektedir. Bu konuda en büyük problem finansal sorunlardır. Bu yüzden müzelerimizde bakım onarım çalışması yapabilecek yetişmiş eleman sayısı yok denecek kadar azdır. Bu ve benzeri sorunlardan dolayı gerek ören yerleri gerek müzeler ve bahçelerinde tutulan eserler son demlerini yaşamaktadır. Eserlerin toprak altında kalmaları koruma açısından daha olumlu bir sonuç doğuracaktır. Fakat toprak altında kalsalardı kültür tarihi ve mirası bilimsel olarak ortaya konamazdı (Özgan, 2013: 11). Arkeoloji biliminde eserlerin gün yüzüne çıkarılması kadar çıkarıldıktan sonraki safhalar da eserlerin durumu ve arkeoloji bilimi açısından da büyük önem arz etmektedir. Ayrıca eserler üzerinde yapılan çalışmalarda koruma onarım hatalarının da saptanması sonraki yapılacak çalışmalarda bu hataların tekrarını önlemede ve eserlere geri dönüşümsüz hasarları önlenmesine yardımcı olacaktır.

1960'lı yıllarda bulunmuş olan ve Side Müzesi koleksiyonuna dahil edilen eserlerin, daha sonra teşhir edilmek üzere dönem şartları içerisinde kimler tarafından işleme tabi tutulduğu bilinmemekle birlikte, eserler bir takım onarımlarla teşhire hazırlanmıştır. Bu onarımda, onarım yapan kimsenin teknik bilgileri doğrultusunda inşaat demiri, su borusu, çimento ve akemi kullanılarak eserler teşhire hazırlanmıştır. Onarım şekillerinden dönemin şartları, teknik bilgilerinin ancak bu yeterliliği sağlayabildiği anlaşılmıştır. Aradan geçen uzun süreç sonunda, müze koleksiyonuna giren ve teşhir edilmekte olan eserler doğal hava şartları asit yağmurları ve rüzgarla birlikte gelen toz, yüksek nem ve eser bünyesindeki tuzlar, vb. birçok sorunla toprak altından çıktığı durumdan gerek görsel olarak gerek sağlamlık olarak daha kötü bir noktaya gelmiştir. Bölgenin ortalama bağıl nem oranları kışın %90, yazın ise %80 civarındadır. Yazları sıcak ve yağışsız bir iklime sahip olan Side, sahil kenti olması nedeniyle yüksek nem oranlarına sahiptir. Taş yapılar ve heykellerin korunması açısından nem ve tuzlu toprak koruma şartlarını ağırlaştırmaktadır. 2004 yılında uzun zamandır bölgede yaşayan ve kazıların başladığı yıllardan beri bölgeyle ve buluntularla ilgilenen ve eserleri müzeye kazandıran

arkeologlarla bağlantısı olan *Alman Heykeltıraş Dietmar Friese*, müze bünyesindeki kazılarda görev yapan belediye işçilerinden taş ustası Beyzade Yayıoğlu ile birlikte eserler üzerinde koruma onarım çalışmalarına başlamıştır. Side Müzesi Müdür Vekili Arif Küçükçoban'ın da desteğiyle iki yılda 79 eser, ekip tarafından onarılmıştır.

Araştırmadan anlaşıldığı üzere elde edilen veriler; en sıkıntılı görünen heykellerden başlamak suretiyle 2004-2007 yılları arasında 79 eser üzerinde restorasyon çalışması yapıldığını göstermektedir. Müze içerisinde ve dışarısında sergilenen, bir kısmı depolarda muhafaza edilen bu eserlere yapılan müdahaleler, sağlamlaştırma ve temizleme üzerine uygulamalardır. Birkaç eserde tamamlama çalışması yapılmıştır. Müze bünyesinde kurulan restorasyon atölye binasında yapılan çalışmalarda görsel verilere dayanılarak kararlar verilmiştir. Günümüz şartlarında, müzeciliğin de bilinçlenmesiyle birlikte sergileme şartları iyileştirilmiş ve iyileştirilmeye devam etmektedir. Eserler için en büyük sıkıntıların gözlemlendiği yerler özellikle depolar ve bahçe alanı olmuştur. Araştırma kapsamında yapılan değerlendirmeler ve incelemeler daha sonra yapılacak restorasyonlar için eksikliklerin giderilmesi açısından kaynak olacaktır.

1. Restorasyon Kavramı ve Kuramı

Tarih ve kültür açısından önem arz eden özgünlük değeri olan, toplum tarafından beğenilen veya değer taşıyan taşınır ve taşınmaz eserlerinin korunması ve geleceğe aktarılmasını amaçlayan meslek dalına restorasyon denilmektedir. Restorasyon, rölöve, restitüsyon ve koruma- onarım gibi işlemleri içerir. Teknik tanım olarak restorasyon sanatsal değeri olan bir eserin veya yapının, özgün olan bütün değerleriyle birlikte, bir kültür ve tarih belgesi olarak ömrünün uzatılmasını sağlayan teknik müdahalelerin tümüne denilebilir (Kuban, 2000:9). Uygulama esnasında en uygun ve en az müdahaleyi, oluşturulan protokoller tarafından kararlar alınarak uygulama işlemi gerçekleşir. Esere en ufak bir müdahale belgelenecek arşivlenir.

Dünyadaki teknik ve teknolojik ilerlemeye bakıldığında zaman geçmişte eserler üzerine yapılan müdahaleler bilinmezken veya kayıt altına alınmazken, artık her müdahale arşivlenerek kayıt altına alınmaktadır. Her arşiv geçmişte geleceğe bağlamaktadır. Konservasyon: objelerin maddesel ve teknolojik özellikleri kadar, yapısını ve taşıdığı dekoratif öğelere özgün niteliklerine bağlı kalarak korumak, bozulmasına yol açan nedenleri ve etkenleri açığa çıkarmak, en uygun ve en etkili koruma yöntem ve malzemelerini saplayarak bunları objelere uygulamak, fiziksel ve estetik bütünlüğü aslına bağlı kalarak sağladıktan sonra stabil haldeki objeyi sergile-

me veya depolama için hazırlamaktır (<http://odogan.com/mimar/restorasyon-rolove-restitusyon-konservasyon-nedir.html> 15/12/2013). Tarihsel kültürel değer taşıyan objeler onu bulan elinde bulunduran müzeci veya koleksiyonerin değeri değil toplumun bir değeri sayılmalı ve yapılacak müdahale de konservatör bu noktayı dikkate almalıdır. Topluma ve gelecek nesillere olan sorumluluk bilincini taşımalıdır. Eserin maddi değeri ve kimin malı olduğu noktasından ziyade, konservatörün elinde bağımsız korunması önemlidir. Antik dönem olarak adlandırılan dönem içerisinde MÖ 1000’li yıllarda Miken’lerden başlayan ve milattan sonraki dönemde Roma İmparatorluğunu içine alan dönem içerisinde heykel, dinin sembolleri ve inancın getirdiği ibadet merkezi olan yapıların temelini oluşturmuş, yanı sıra hakimiyetin ve gücün sembollerinin en etkin göstergesi olmuştur. Denilebilir ki hayatın her anında heykel toplum ile iç içe olmuştur. Bu denli heykelin önem arz etmesi onun ticari bir pazarının olmasını üreticisini ve tamir ve bakımını da gerektirmekteydi. Biliyoruz ki, klasik heykellerin ve Helenistik dönem heykellerinin Roma İmparatorluğu döneminde de beğeni olarak revaçta olması bu heykellerin yerlerinin, kaidelerinin ve büst başlarının değiştirilerek tekrar görsel olarak kullanılması bunların bir tamir, bakım ve onarımının olduğunun kanıtıdır. Bronz heykellerin üzerinin boyalı olması oksidasyonun vermiş olduğu zararların giderilip tekrar boyanması ve mermerlerin boyalı olması, bakım gerektirmesi bize bugünkü restorasyonun temelinde Antik dünyadaki izlerini verecektir.

Yine günümüz restorasyonları içerisinde araştırmamız kapsamında restorasyonu yapılan mermer heykellerin üzerinde rastlanılan bronz pimler bize bu konuda ışık tutmaktadır. Mükemmeliyetçi anlayış içerisinde titizlikle heykelini yapan Antik dönem heykeltıraşlarının aynı titizlikle ve işçilikle yapmış oldukları onarımlarının bugün hala sağlamlığını koruduğunu görmekteyiz. Restorasyonda üslup ve fikir birliğinin olmadığı dönemlerde eserlerin kullanım şartlarına göre yenilenmesi ve tamir edilmesi gerekmektedir. Fakat işlevini yitiren kullanıma uygun olmayanlar ne yapılacaktır; bu konuda ünlü İtalyan koruma uzmanı Piero Gazzola “*Bir anıt artık yapıldığı amaca hizmet etmiyorsa, korunması pratik bir gereklilik olmaktan çıkar, kültürel bir görev haline gelir. Bu konuya verilen önem gelecek kuşakların kültürel olgunluğuna ve kültür mirasını koruma konusunda duyacakları ivediliğe dayanacaktır*” demektedir (Ahunbay, 2011:8).

Geçmiş dönemlerde bir yapı veya eser, kullanım amacına hizmet edemiyorsa onarımlar veya isteğe göre ilave ekler yapıldı. İlerleyen süreçte ise tarihi bir değer taşıyan, evrensel ve ulusal kültürel belge niteliği taşıyan eserlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması

gerektiği bilinci oluşmuştur. Eskiden yapılan onarımlar ile bugün yapılan onarımlar arasındaki en önemli fark ise bugün yapılan restorasyonların kuramsal bir temelini olması, kişisel görüşlere ve o dönemde geçerli olan akıma göre değil belirli ilkelere göre yapılmasıdır (Ahunbay, 2011:8). Eski yapıların korunması ve onarımıyla ilgili ilkeler üzerine karara varmak ve bunları uluslararası bir temele yerleştirmek amacıyla Venedik’te 25-31 Mayıs 1964 tarihleri arasında toplanan “II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi”, Venedik Tüzüğü adıyla anılan kararları almıştır. Sonuç olarak, günümüzde Venedik Tüzüğü’nün çerçevesini aşan durumların var olduğu kabul edilmiş fakat tüzüğe dokunulmamıştır (Ahunbay 2011: 20).

Türkiye’de koruma anlayışının başlangıcı olarak, taşınabilir eserlerle sınırlandırılmış bir koruma olan 1869 yılında Müze-i Hümayun’un kuruluşunu gösterebiliriz (<http://korumaveonarim.org....>, 02/02/2013). Restorasyon ve konservasyonun Türkiye’deki gelişim sürecine baktığımızda ilk aşamalarda eli teknik işlere yatkın becerikli ustaların veya kişilerin restorasyon ağırlıklı çalışmalar yaptığı dönem arkasından konunun öneminin kavranmasıyla birlikte restoratörlerin yetişmesi ve restorasyonla konservasyonun eşit bir şekilde ele alındığı döneme doğru adım atıldığını görürüz. Bundan sonra eserlere; dönemi, malzemesi, saklama koşulları ve konservasyon için uygun malzemenin ne olduğu tartışılarak müdahale edilmeye başlanmıştır. Türkiye’de taşınır kültür varlıklarına dair restorasyon ve konservasyon kavramları ise 1970’li yıllarda dile getirilmiş olup literatüre eklenebilir. Bu dönemlere kadar taşınır kültür varlıklarının pek bir değer ifade etmediğini görürüz bununla birlikte restorasyon ve konservasyon adına belge ve kayıt bulmakta pek mümkün değildir (Bingöl, 1999: 9). 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda, taşınır kültür varlıklarının muhafazası, bakım, onarım ve restorasyon işlerinden söz edilmekte ve bunların korunup değerlendirilmeleri devlete bırakılmaktadır. 1984 yılında Merkez Laboratuvarı İstanbul’da kurulmuş. Böylece taşınır kültür varlıklarının konservasyon ve restorasyonları ilk kez devletin, bu amaçla kurulmuş bir kurumu tarafından bilimsel yöntemlerle ve etik kurallar çerçevesinde yurt dışı eğitimli uzmanlar tarafından ele alınmış olmaktadır. Merkez laboratuvarı elini yetebildikçe uzatarak üstüne düşen görevi yapmaya, işlevini elden geldiği oranda sürdürmeye çalışmaktadır (Bingöl, 1999: 14).

1987 yılına gelindiğinde 3386 sayılı kanun ile 2863 sayılı kanundaki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Dolmabahçe Sarayı’nda ilk defa bazı taşınır kültür varlıklarının bilimsel yöntemlerle konservasyonuna başlanmıştır. 1989 yılında Ankara Üniversitesi Başkent Meslek

Yüksekokulu kurulmuş ve hemen ertesi yıl, taşınabilir kültür varlıklarının konservasyonu ve restorasyonu konusunda, Türkiye’de ilk kez, konservasyon teknikeri diploması alacak meslek elemanlarını yetiştirmek üzere eğitime başlanmıştır (Kökten, 1999: 17). Türkiye’de restorasyon konusunda yasalar ile sınırları belirtilen hangi kurumların hangi yapılarda koruma konusunda yetkili olacağı belirlenmiştir. Bu konuda 3 yetkili kuruluş vardır. Bunlar: Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve kendine ait Milli Sarayları korumakla yetkili TBMM bünyesinde kurduğu Daire Başkanlığıdır.

2. Side Müzesi’nin Tarihçesi ve Koleksiyonu

Side Müzesi Manavgat İlçesi’ne bağlı Side Belde-si’ndedir. Manavgat’a 8 km. uzaklıktadır. Roma Dönemine ait agoranın karşısında bulunan, M.S 5-6.yüzyıldan kalma antik agoranın hamamı 1960-1961 yıllarında restore edilerek müze haline getirilmiştir. (Ekler: Resim 1) Müzede sergilenen eserlerin büyük bir bölümü, Prof. Dr. Arif Müfid Mansel tarafından, 1947-1967 yılları arasında Side antik kentinde yapılan kazılarda, çıkarılan buluntulardır. Müze’de, Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemi; yazıtlar, silah kabartmaları, Roma Döneminde yapılmış Grek orijinallerinin kopyası olan heykeller, torsolar, lahitler, portreler, ostotekler, amphoralar, sunaklar, mezar stelleri, sütun başlıkları ve sütun kaideleri sergilenmektedir. Side bölgesinde gerek mimaride ve gerekse heykeltıraşlıkta farklı cinsten mermerlerin kullanıldığı bilinmektedir. Ancak analiz yapılmadığı için çıplak göz ve tecrübe ile bu üç mermer tipinin tercih edildiği söylenebilir. Yapılacak analizlerle heykel üretiminde farklı tipte mermerlerin de kullanılmış olduğu gözler önüne serilecektir. Bu yüzden heykel yapımında Prokonnesos, Attika ve Dokimeion’dan getirilen mermerler kullanılmış, yerel taşlardan da traverten, kireçtaşı, konglomera gibi taşlar tercih edilmiştir.

3. Taşlarda Bozulma Türleri

Doğada uzun süre atmosfer koşullarının etkisinde kalan doğal taşlar, yapısına ve ortam koşullarına bağlı olarak fiziksel ve kimyasal özelliklerini kaybetmeye başlarlar. Sonuç olarak bozulmaya doğru bir gidiş başlar. Taş malzemelerinde bozulma; genellikle dışta başlayıp içte devam eden, malzemenin direncinin azalması, kırılganlık ve porozitesinin artması ve malzeme kaybı ile ortaya çıkan değişimdir. Değişimler bozulmalar biçiminde ortaya çıkarlar. Bozulma, malzemenin dayanma kapasitesinin azalmasını ve bozulmaya neden olan koşulları belirtir (Yıldırım, 2010: 76). Ayrışma, bozulma veya yaşlanma, yıpranma sürecine girmiş taşın evresel değişimi, masif (yoğun) ve sağlamdan başlayarak tane-

lenmeye, ufalanmaya ve dökülmeye dönüşüncüye kadar devam etmektedir. Doğal taşların bozulma durumu literatürde geniş ölçüde çalışılmasına rağmen her özel durum, eserin bulunduğu mevkiisi, konumu gibi yerel faktörlerden yüksek oranda etkilenmektedir (Benedetti ve diğ., 2008: 155). Her konservasyon müdahalesinin doğru bir biçimde programlanması için, bozuma mekanizması ve derecesi, belirlenmiş nedenlerin tanımlanması, taşın türü ve özellikleri çok önemlidir (Alessandrini ve diğ., 1982: 8).

Taşlarda bozulma türleri aşağıda maddeler halinde incelenmiştir.

Kirlilik: Hem estetik açıdan hem kayaca zarar vermesi açısından kayacın kendi orijinal yüzeyinden farklı her türlü yabancı birikime kirlilik denir. Koruyucu nitelik gösteren kirlilik oluşumlarının (patina gibi) korunması, kayaca zarar veren kirlilik oluşumlarının ise kayacın ömrünü azaltmasından dolayı temizlenmesi gerekir (Dal, 2005: 73).

Kabuklanma: Ana kayacın yüzeyinden gözle görülebilecek kadar ayrılabilen yüzeyde kimyasal olarak biriken yabancı maddelerden oluşmuş bir tabakadır. Kimyasal ve fiziksel yapısı kısmen ya da tamamen kendisini oluşturan doğal yapı kayalarından farklıdır. Yağmur suyu ve havadaki karbondioksit, karbonat bileşimli kireçtaşlarını eriterek bikarbonat oluşturmaktadır. Bu durum, kalınlığı giderek artan kalsiyum karbonat çökmesine yol açar. Benzer şekilde, havada bulunan SO₂, suyun varlığında kalsit içerikli taşla reaksiyona girerek suda çözünebilen alçıtaşı oluşumuna neden olur bu yapıda yüzeylerde kabuklanmalara ve zamanla dökülmelere yol açmaktadır (Kloppman ve diğ., 2006:437). Bunlardan en yaygın görülen ise siyah kabuklanmadır. Siyah bölge kabuk oluşumu, hava kirliliği nedeniyle atmosferde oluşan asitlerin mermerin ana maddesi olan kalsiti alçıya dönüştürmesi ve bu bağlayıcı tabaka üzerinde havadaki partiküllerinin birikmesiyle ortaya çıkan siyah renkli tabakalar şeklinde görülmektedir (Giavarini ve diğ., 2008:914). Oluştukları alanlarda orijinal yüzey tabakalarının kaybına yol açarlar (Şener, 2000: 55).

Ufalanma: Kumlanma görülen taş yüzeyleri, is veya toz birikimi nedeniyle griden koyu siyaha kadar renk alırlar. Kalınlıkları 1 mm civarındadır. Karbonatlı taşlarda oluşan kumlanma sonucu taşların köşeleri yuvarlaklaşır.

Aşınma: Sürtünmeye bağlı oluşan ve taşın hacmindeki küçülmelere yol açan bozulma türüdür (Şener, 2000: 61). Kumtaşı gibi yumuşak yapıya taşlarda, agresif maddeler ihtiva eden su gevşek dokulu olan taş

yüzeyini zamanla eritebilir ve büyük boşluklar meydana getirebilir, sonuçta eriyerek yok olurlar (Akçaözoğlu ve diğ., 2008: 298).

Oyuk Oluşumu: Zayıf dirençli mineral yapıdaki volkanik kökenli kayalarda, minerallerin ayrışması ile çakıl taşı, aglomera, iri kavkılı ve killi kireçtaşı gibi tortul kökenli kayalarda ise, zamanla yapışma direncinin kaybolması sonucu, iri tanelerin yerinden çıkması ile kayaç üzerinde gelişigüzel oyuklar ve boşluklar oluşmaktadır (Yıldırım, 2007:12).

Çatlak-Kırık Oluşumu: Deprem, ısı genleşmeleri gibi nedenler ile birlikte malzemenin niteliklerini kaybetmeleri sonucu taşın çekme veya basınç dayanımı aşıldığı zaman çatlaklar meydana gelmektedir. Çatlaklar taşların birleşim yerlerinde oluşabileceği gibi, taşın bünyesinde de görülebilmektedir (Akçaözoğlu ve diğ., 2008: 299).

Parça kopması: Taşlarda parça kopmaları tuz etkileri, donma ve montaj malzemelerinin korozyona uğraması ve genişlemesiyle oluşur (Akçaözoğlu ve diğ., 2008: 299). Taş yüzeylerindeki dökülmelerle oluşan yuvalar ve genişleyen derzler estetik açıdan görünümü olumsuz etkileyen bir durumdur (Şener, 2000: 65).

Tuzlanma: Su ile temas eden taşta kendi yapısında olan veya çevresindeki malzemelerde bulunan tuzlar hareketlenmekte ve kuruma olan yerlerde beyaz çiçeklenmelere, taşta kabuklaşma, tozlaşma, oyuk şeklinde vs. bozulmalara yol açabilmektedir (Doehne ve Price, 2010: 11).

Yapraklaşma: Yapraklaşma, yüzeyin pullar ve ince yapraklar ya da daha geniş ve kalın tabakalar halinde kabarması ve dökülmesidir. Yapraklaşma çiçeklenme ve ufalanmada olduğu gibi daha çok nemin yoğunlaştığı bölgelerde meydana gelmektedir. Yapraklaşma tüm biçimleriyle taş malzemede önemli ölçüde parça kayıplarına yol açan bir bozulma türüdür (Şener, 2000: 67).

Biyolojik Patina: Yapılarda ve daha çok nemin yoğun olduğu bölgelerde görülmektedir. Bu tür oluşumlar yüzeyde yeşil renkli bir tabaka oluşturlar ve oyukların oluşmasına neden olabilmektedir. Mikro bitkiler yüzey yapısının bozulmasına, mikro çatlakların büyümesine yol açmaktadır. Likenler, taş yüzeyinin hemen altında nem tutarak, iyon değişimi ve asit salgılaması nedeni ile taşlara zarar verirler (Sirt, 2011: 3; Caneva ve Salvadori, 1988: 23).

4. Taş Eserlerde Sağlamaştırma

Taş eserlerde bozulmayı mümkün olduğu kadar azaltmak veya durdurmak değişken atmosferik koşullara karşı taşın direnci artırılarak fiziksel özelliklerinin geliştirilmesini sağlamak sağlamaştırmanın ana hedefidir. Eserlerin korunması kimyasal koruyucu maddelerle olduğu kadar, çevre koşullarının iyileştirilmesi mümkündür. Kimyasal maddelerle koruma uygulaması zarar verici etkenlerin başka yollarla önlenemediği durumlarda kullanılmaktadır (Tulgar, 2007:10).

Sağlamaştırma, farklı nedenlerle mekanik güç olarak zayıflamış ve yüzey kaybına uğramış ya da uğrama olasılığı yüksek olan kısımlarının mekanik özelliklerini arttırmak ve bu kısımların taşın sağlam tabakasına yapışmasını sağlamak amacıyla taşların yüzeyinden derinlerine emdirilerek yapılan işlemdir. Sonuç olarak sağlamaştırılacak malzemenin mekanik özellikleri ve kimyasal bozulmalara karşı dayanıklılığı artırılmış, gözenekliliği ve su emme kapasiteleri azaltılmış olacaktır (Tulgar, 2007: 22 ; Mosquera ve diğ., 2002: 185). Sağlamaştırıcı, sağlamaştırma değerinin yanı sıra taş ile uyumluluğu, nem transferi üzerine etkisi, taş gözenekliliği üzerine etkisi, uzun süre dayanıklılığı, nüfuz derinliği ve görünümü üzerine etkisi ile ilişkin bazı basit performans gereksinimlerini de sağlayabilmelidir (Öztürk, 1992: 54).

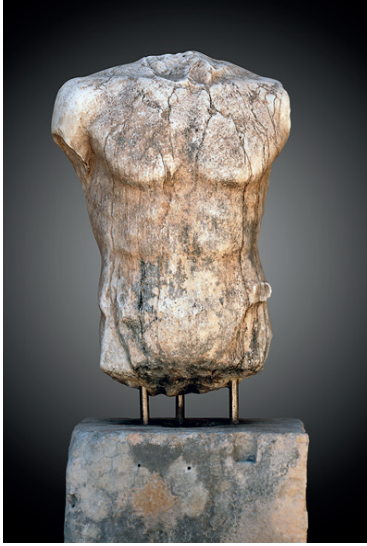
Sağlamaştırma, teşhis, temizleme, ön sağlamaştırma, sağlamaştırma, yüzey koruma ve bakım da dahil olmak üzere bir dizi işlemin bir parçasıdır. Uygulamaların en az on yıl ve üzeri etkili olması beklenmekte ve yapının periyodik bakım programlarında, sağlamlık durumunun kontrolüne bağlı olarak yüzey koruyucuları değiştirilerek yenilenmelidir.

Sağlamaştırıcının Görünüm Üzerinde Etkisi: Sağlamaştırıcı taşın dokusunda, renginde ve yansımada işlemin başlangıcında veya dış ortamda maruz bırakıldıktan sonra taşın yüzeyinde film tabakası oluşturmamalı, renk, doku değişikliği ve lekelenme yapmamalıdır.

Sonuç

Side Antik çağda anılan adıyla, Pamfilya Antik Dönemden M.S. 10. yüzyıl sonlarına kadar önemli bir liman kenti olmuştur. Halkı büyük bir yangın sonucu Antalya'ya göç etmiştir. Dönemin önemli bir liman kenti olan bölge zengin bir sanatsal eser ve mimari eser kaynağı barındırır. Osmanlının son dönemlerinde Girit'in elden çıkması ile birlikte Girit'ten göç eden Müslüman halk bu bölgeye yerleştirilmiş ve şimdilerde bilinen köy

kurulmuştur. İlerleyen süreç içerisinde bölge turizm açısından önem kazanmaya başlamış ve bir turizm merkezi olmuştur. Şiddetli depremlerle terk edilen ve önemini yitiren merkez tekrar önem kazanmaya ve merkez olmaya başlayınca içinde barındırdığı ve yüzyıllarca bağrında sakladığı tarih Side'yi tekrar ilgi odağı yapmıştır. Tabi bunun tarihsel mirasın korunması açısından geri dönülmez zararları da olmuştur, olmaktadır.

1946 yılında Arif Müfit Mansel başkanlığında ve Jale İnan'ında aralarında bulunduğu araştırmacıların, bölgede araştırmalara başlaması ile bölge tarihi gün yüzüne çıkmıştır, bu çalışmalar beraberinde koruma ve onarım problemini doğurmuştur. Bu noktada sponsor desteğiyle Antik kent içerisinde bulunan Bizans Hamamı'nın yıkılmış çatı örtüsü tekrar beton yapı ile örtülmüş ve Müze'ye dönüştürülmüştür. Dönemin imkanları ve bilgi beceri sahibi olan uzmanlaşmış diye tanımlanabilecek kişi veya kişilerce, Arkeolojik kazı alanından getirilen nadide eserler müzede teşhir öncesi dönemin anlayışı içerisinde restore edilerek teşhir edilmiştir. Aradan geçen uzun süreç sonunda Müze Müdür Vekili Arif Küçükçoban ve uzun yıllar bölgede ikamet etmiş olan Alman Heykeltıraş Dietmar Frieze'in katkılarıyla müzede eserler tekrar koruma onarıma alınmıştır. Daha önceki süreçlerde eserlerin korunması konusunda Müze'ye danışmanlık yapan Dietmar Frieze 2004 yılından 2006 yılına kadar kayıtlı ve izinli 79 eseri restore etmiştir. Titiz çalışma prensibiyle kendi yetiştirmiş olduğu belediye kadrosunda olan taş ustası Beyzade Yayıcıoğlu ile birlikte yine dönemin imkanlarını zorlayarak en iyi, usulüne uygun olarak yapmış, yapmaya çalışmıştır. Bu süreçte Dietmar ihtiyacı olan Restorasyon Atölyesini (laboratuvar da denilebilir) kurmuş ve Türkiye'de İstanbul merkez laboratuvarından sonra müze bünyesindeki tek restorasyon atölyesini kurmuştur.

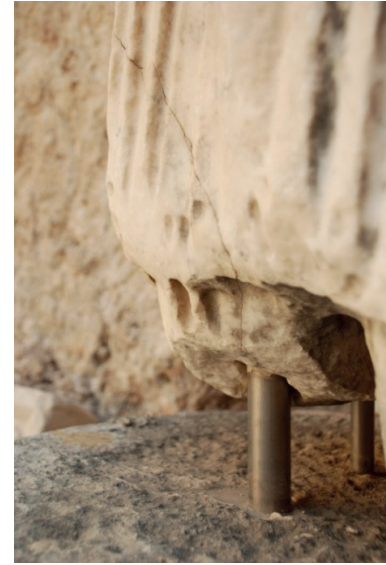
Yapılan restorasyonların incelenmesi sonucunda varılan sonuçlar aşağıda maddeler halinde açıklanmış-

tır:

- Eserlerde bahçe şartların da sergileme koşulları göz önüne alındığında açık hava şartlarından ve topraktan kaynaklanan siyah lekelenmeler gözlemlenmektedir. Aciliyeti olan eserlerdeki yüzey deformasyonları restoratör tarafından temizlenerek sertleştirilmiştir, fakat birçok eserin yüzey temizliği ve yüzey sağlamlaştırması yapılamamıştır. Yüzey temizliği açısından teknik malzeme sağlanılarak tekrar eserler ele alınmalıdır.

- Side bölgesinin coğrafi konumundan dolayı değişken yüksek bağıl nem oranları, eserlerin topraktan ve denizden çıktıkları göz önüne alınırsa mevcut eserler tekrar analiz edilmeli ve tuzsuzlaştırma çalışması yapılmalıdır. Çünkü tuz tarihi eserler için büyük tahribata, eserlerin kristalleşmesine ve çatlakların artmasına ve genişlemesine yol açmaktadır.

- Daha önceki dönemlerde yapılmış olan restorasyon malzemelerinin başarılı bir şekilde temizlenmiş, fakat sağlam olduğu kanaatiyle dokunulmayan pimler ve yüzey kirlerinin aradan geçen süreç içerisinde tekrar ele alınması gerekmektedir.

- Restoratör, restorasyon yapmış olduğu tarihlerde yazmış olduğu raporlarda eserlerin röntgen cihazıyla çatlak ve kırık kontrollerinin yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bugünkü teknolojik gelişmeler ışığında dijital termal kameralar ile taşın yüzey sertliği, kılcal çatlakların derinliği, eserin iç bölgelerindeki çatlak ve korozyonlar tespit edilebilmektedir. Yüksek maliyeti olmayan bu teknoloji ile eserlerin tarama ve analizleri yapılmalı. Sonuçlara göre gerekli tedbirler alınmalıdır.

- Restoratör çağın gelişimine göre kabul görmüş test ve analizleri yapılmış malzemeler ile heykeller üzerine deklükler açmış ve pimlerini montaj yapmıştır. Yapmış olduğu restorasyon ekolü krom çelik pim ve eseri taşıyabilecek bir kaide sistemini öngörmektedir. Sistemin eleştiri alan tarafı eser üzerinde kalıcı deliklerin açılması ve her onarımda daha fazla eserin tahrip olmasında neden olabilmesidir. İkinci bir mevzu da eser sarsıntı alması durumunda pimlerin bağlantı noktalarında çatlamalara yol açabilmesidir, bunun örnekleri yapılan restorasyonlarda gözlemlenmektedir. Bu sistem bugün cam elyaf polimer karışımı pimlere yerini bırakmıştır. Sertliği ve dayanımının yanı sıra esnekliği de olan bu pimler ileriki süreçte yapılabilecek restorasyonlarda kendini gösterecektir. Eserleri çelik veya başka pimler ile sergilemek yerine modern teknolojinin sağladığı imkânlarla eseri ayakta tutabilecek başkabir sistem kurulabilir.

- Heykellerin birçoğu kırık ve parça halinde olmasından dolayıdır ki kaidersiz ve teşhir durumunda kendini ayakta tutacak bir desteğe ihtiyaçları vardır. Bu noktada eserleri ayakta tutacak, her eser için ayrı ayrı ölçümleri yapılmış, tasarlanmış kaidelere ihtiyaç vardır. Kaide seçimi önemli bir konudur. Onarılan eserlerin, bulundukları ortamdaki insan kaynaklı hasarlara ve deprem gibi afetlerden kaynaklanan hasarlara karşı en öncelikli korumaları kaideleri olacaktır. Bununla birlikte paha biçilemeyen değerdeki eserlerin altına değersiz görünümlü ve estetikten yoksun bir kaide koymak tarihe ve sanata yapılacak bir haksızlık- saygısızlık olacaktır. Burada restoratörün maddi olanakları dâhilinde en iyiyi araması ve uygulaması gerekmektedir.

- Eserlere yapılan kaidelerin montajında sabit pim kullanılması ileriki dönemlerde yapılacak olan başka onarımlarda değiştirilmesi düşünüldüğünde sorun

teşkil edecektir. Kaide montajında yivli sistemler veya geçmeli pim sistemleri kullanılması daha uygundur. Bu sistem ile kaide de zemine veya duvara montaj yapılmalı ki çalınma riski, taşıma, çarpma ve afet durumlarında eser minimum zarar görmeli

- Heykel sanatının üç boyutlu olması ve tasarım ilkelerinin içerisinde zaman ilkesi (izleyicinin eser ile görsel iletişim süresi) göz önünde tutulması teşhire hazırlamada ve sergilemede dikkate alınması gereken bir olgudur. Eserlerin onarımları tamamlandıktan sonra müze içerisinde tanzim edilmesine kadar restoratörün görev ve sorumlulukları arasındadır. Heykeller teşhir edilirken her yönden okunmasını, algılanmasını sağlayacak teşhir düzeninde yerleştirilmesi gerekmektedir.

- Teşhir edilen eselerin aydınlatılmasında kullanılacak aydınlatma cihazlarının eserin korunması açısından uygunluğuna dikkat etmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra müzelerin sanat eserlerinin teşhir edildiği galeriler olması nedeniyle eserlerin estetik duruşları ve tanıtılmasında aydınlatmanın büyük önemin vardır. Aydınlatma konusunda gerek görüldüğü takdirde restorasyon projesi hazırlanırken iç mimardan yardım alınabilir. Bu konudaki yapılan araştırmalarda ülkemizdeki restore edilen eserlerin tanziminde müzeciliğin zamanın şartlarına geç ayak uydurduğu söylenilebilir.

Sonuç olarak Side Müze'sinde Dietmar Frieze'in yapmış olduğu çalışma arkeolojinin gün yüzüne çıkardığı eserlerin koruma ve onarımı konusunda Türkiye'de örnek teşkil edecek bir cesaret ve sorumluluk bilincidir. Son zamanlarda mimari alanda yapılmakta olan Restorasyon projelerine çok sık rastlanmakta, fakat müzelerimizin depolarında yok olmaya mahkum edilen eserlerin de topluma kazandırılması gerekmektedir. Müzelerimizin içinde, depolarında kazı alanlarındaki depolarda saklanan eserler için keşke toprak altında kalsaydı yorumlarını yapmak veya yaptırtmak kendimize yapılmış büyük bir haksızlıktır. Side Müzesi örneği bu konuda örnek alınması gereken bir başarıdır.

KAYNAKÇA

Akçaözoğlu, S., Akçaözoğlu, K. ve Özcan, F. (2008). "Eski Eserlerde Meydana Gelen Tas Bozulmalarının Adana'da Örneklenmesi", *Çukurova Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, No:1, s.297-305.

Ahunbay, Z. (2011). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (6. Baskı). İstanbul: YEM Yayın

Alessandrini, G., Sala, G., Biscontin, G. ve Lazarini, L. (1982). "The Arch of Peace in Milan". 1st Researches on Stone Deterioration, International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, *Studies in Conservation*, Sayı: 27, No:1, s.8-18.

Benedetti, D., Bontempi, E., Pedrazzani, R., Zacco, A. Ve Depero, L. E. (2008). "Transformation in Calcium Carbonate Stones: Some Examples", *Phase Transitions*, Sayı:81, No: 2-3, s.155-178.

Bingöl, I. (2000). Türkiye'de Konservasyonun Tarihi, *I Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokiyumu*, 6-7 Mayıs 1999, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 9-16.

Dal, M. (2005). Edirne'de Dolomitik Yapı Kayaçlarının Tahrip Şekilleri ve Restorasyon Yöntemleri", Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Doehne, E. ve Price, C. (ED.) (2010). *Stone Conservation: An Overview Of Current Research*, 2nd Ed, USA: Getty Conservation Institute.

Giavarini, C., Santarelli, M.L., Natalini, R., Fredi, F., (2008). "A Non-linear Model of Sulphation of Porous Stones: Numerical Simulations and Preliminary Laboratory Assessments", *Journal of Cultural Heritage*, 9: 14: s.914- 922.

Kloppmann, K., Vergès-Belmin, V., Gosselin, C., Rolland, O., Bromblet, P., Vallet, J.M., Dotsika, E. (2006). "Isotope (sulphur, oxygen, boron) tracing of internal or external origin of sulphates involved in the degradation of French stone monuments (BOS project)" *Safeguarded cultural heritage- Understanding and viability for the enlarged Europe 7th European Commission Conference* 31/05-3/06 2006,1: (s.437- 440), Sauveur

Kökten Ersoy, H. (1999). Türkiye'deki İki Sene-lik Konservasyon ve Restorasyon Eğitiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri, *I Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokiyumu*, 6-7 Mayıs 1999, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 17-22.

Kuban, D. (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu* (1. Baskı). İstanbul: YEM Yayın

Özgan, R. (2013). *Roma Portre Sanatı II.* (1. Baskı) İstanbul: Ege Yayınları.

Öztürk, I., (1992). *Alkoxysilanes, Consolidation of Stone and Earthen Building Materials*, A Thesis in The Graduate Program in Historic Preservation, Pennsylvania.

Sırt, E. (2011). *Evaluation Of Biodeterioration In Nemrut Mount Monument and Temple of Augustus By Using Various Techniques*, A Thesis Submitted To The Graduate School Of Natural And Applied Sciences Of Middle East Technical University, Ankara.

Şener, Y.S., (2000). *Kayseri İl Merkezindeki Selçuklu Türbelerinde Mevcut Korunma Durumlarının Tespiti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Tulgar, S. (2007). *Sultanahmet Örne Dikilitaş'ta Ayırışmaların Teşhisi ve Önerilen Koruma Yöntemleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Yıldırım, N. (2007). *Kireçtaşlarında Tuzların Yıkıcı Etkilerinin Araştırılması*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

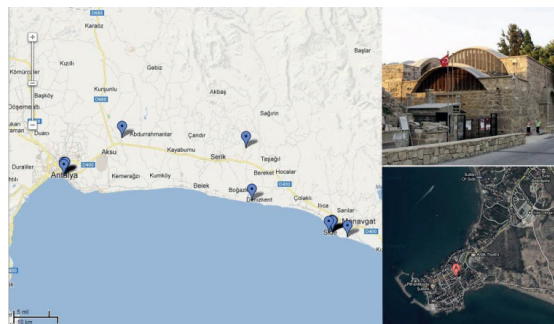
Yıldırım N. (2010). "Dolmabahçe Sarayının Yapı Malzemeleri Üzerinde Suda Çözünebilir Tuzların Etkileri, *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi KUDEP, 6, 70-86.

İnternet Kaynakları

<http://odogan.com/mimar/restorasyon-rolo-ve-restitusyon-konservasyon-nedir.html> 15/12/2013

http://korumaveonarim.org/index.php?option=com_content&view=article&id=66:tuerkiyede-koruma-ve-onarmn-geliimi&catid=38:makaleler&Itemid=59 02/02/13

Ekler

Resim 1: Side harita ve Side Müze'si genel görünüm